

Zaznavanje in pojmi: Temelji realistične estetike

Razprava o razmerju med zaznavanjem in pojmi je podlaga vsakršni realistični estetiki. Dejstvo pa je, da je takšno razmerje običajno bistveno napačno razumljeno zavoljo globokih predsodkov, ki so sad našega pojmovnega aparata. Zato je nujen začetni napotek k pravi ontološki naravi Sveta, ki je razumljen v smislu Parmenidovskega Materializma kot En Svet. Dodano je še določilo, da je Enost združljiva z dinamiko, saj ima dinamika za posledico zveznost.

Običajna in zmotna slika zaznavanja nam prikazuje ločeni predmet ter duševno sliko tega predmeta, katera naj bi omogočila stik s tem predmetom. Dejansko realistično zaznavanje pa je ekološko in nam prikazuje dinamiko ter različne zorne kote, s tem pa zveznost predmetov. Izvor običajne zmotne slike je *slaba disciplina*, ki jo pojmi nalagajo realistični zaznavi. Pojmi nas silijo, da zaznano razumemo kot ločeno, diskretno, ne pa kot zvezno in mnogostransko. Disciplina je slaba s stališča Resnice Globoke Ontologije Enega, ki kaže dinamično zveznost.

Pomagamo si lahko z razliko, ki jo je vpeljal Dretske: med digitalnim, ki je lastno pojmovnemu, ter med analognim, ki je lastno zaznavi.

Sozvočja med Resnico Globoke Ontologije ter med duševnostjo ni iskati na pojmovni ravni, ampak na področju ozadja kognicije, v morfološki vsebini.

Primeri iz estetske dejavnosti (slikarstvo, glasba) kažejo Globoko ontološko Resnico Sveta; njegove večstranske zorne kote in dinamičnost. Resnična Ontologija Sveta in zaznavanje sta si blizu. Kar pa ne velja za diskretno ali ločitveno pojmovnost ter za njeno zavajajočo zdravorazumsko Ontologijo.

1. Estetika, zaznavanje in pojmi

Razprava o razmerju med zaznavanjem in pojmi je podlaga vsakršni realistični estetiki. Zlasti to velja za kognitivno estetiko, ki se ukvarja s spoznanjem oziroma s kognicijo in z njenim vplivom na estetsko doživljanje in vrednote. Zaznavanje in pojmi pa so seveda del – še več – bistveni del kognicije. Razprava o zaznavanju ter o pojmih je osrednja pri določitvi temeljev spoznavne oziroma kognitivne estetike.

Nasploh torej velja, da so tako zaznavanje kot tudi pojmi bistveni za estetiko. Seveda zaznavanje in pojmi niso zgolj del estetike, ampak nasploh našega spoznavnega aparata oziroma kognicije. Različne estetike je mogoče deliti na takšne, ki temelje predvsem na zaznavanju, hkrati z intuitivnim uvidom kot posebno vrsto zaznavanja, in zopet na takšne, ki temelje bolj na pojmovnosti. Vebrova estetika je primer estetike, ki temelji na pojmovnih analizah, še zlasti na analizah razmerij med predmetoma lepote in grdote. Ta dva predmeta naj bi bila zopet utemeljena na estetskem doživljanju, ki je eno izmed vsebinsko temeljnih doživljanj.

Različne vrste zaznavanja so podlaga estetskim doživljanjem in tako tvorijo dostop do morebitnih estetskih predmetov. Če naj pojmovno dojamem sliko kot estetsko umetnino, je nujen (ne pa tudi zadosten) pogoj, za to da sliko vidno zaznavam. Če naj pojmovno dojamem simfonijo kot estetsko umetnino, je zopet nujni (ne pa zadostni) pogoj, da simfonijo slušno zaznavam.

Razmerje med zaznavanjem in pojmi nasploh je še potrebno pojasnitve, saj tvori uvod v vsakršno temeljno estetsko razpravo, še zlasti v razpravo o spoznavni oziroma o kognitivni estetiki.

2. Razmerje med zaznavanjem in pojmi je običajno razumljeno bistveno napačno zavaljo globokih predsodkov, ki so sad našega pojmovnega aparata. Na začetku je treba opozoriti na razmerje med zaznavanjem ter med pojmi. To razmerje, bom tukaj trdil, je običajno bistveno napačno razumljeno zavaljo globokih predsodkov, ki so sestavni del našega pojmovnega aparata, oziroma zaradi prisile, ki jo pojmovnost oziroma njeno kognitivno udejanjenje (slike ali podobe, reprezentacije) nalaga zaznavanju.

Napačno razumevanje je v tem, da je zaznavanje prikazano kot nekaj, kar nam prikazuje diskretne, med seboj ločene predmete. Poskušal bom nakazati, da to ni tako, da ima zaznavanje docela drugačno vlogo, in da je prepričanje o diskretnosti posledica prisil pojmovnega aparata.

Vzgib takšnemu razmišljanju je podkrepljen s pravilno razumljeno globoko ontološko naravo Sveta, česar se sedaj lotevam. Predpostavka je seveda, da obstaja med ontološko naravo sveta ter med spoznanjem oziroma med kognicijo določena vzporednost in povezanost.

3. Začetni napotek k pravi ontološki naravi Sveta, ki je razumljen v smislu Parmenidovskega Materializma kot En Svet.

Pravilna ontološka zgradba sveta, na katero pristajam, je Parmenidovski Materializem. Parmenid trdi, da je Svet Eden, da ni množstva. Današnji Parmenidovec mora biti po mojem dožemanju Materialist, torej mora razumeti Eden Svet kot materialni Svet.

Parmenid je razlikoval med Resnico ter med Prividom. Resnica je, da je Svet Eden, Privid pa nam kaže množstvo. Lahko bi sklepali, da nam zaznavanje kaže množstvo.

4. Dodatno določilo, da je Enost združljiva z dinamiko, saj ima dinamika za posledico zveznost.

Običajno razumevanje parmenidovskega Enega temu odvzema ne le množstvo, ampak nasploh vsakršno gibanje in spremembo. Tako naj bi bilo Eno nezdružljivo z dinamiko. To pa po moje ni tako zavoljo naslednjega razloga. Predpostavimo, da je Svet Eden. Sedaj naj bo Svet dinamičen. Dinamičnost uvaja povezanost in zveznost. Nastop zveznosti še vedno ne pomeni, da imamo opravka z množtvom. Parmenidovec se mora po mojem boriti zlasti proti množstvu in proti ločenim delom, še posebej proti teoriji ontoloških ločenih gradnikov (denimo Carnapov *Aufbau*, Brentanova opisna psihologija po vzoru kemije, kjer je najprej treba zagotoviti elemente, potem pa še njihovo spajanje na temelju razvrščanja, ki upošteva sledna pravila). Parmenidovec pa lahko prevzame dinamiko in tudi mora pristati nanjo.

5. Običajna in zmotna slika zaznavanja nam prikazuje ločeni predmet ter duševno sliko tega predmeta, katera naj bi mogočila stik s tem predmetom.

Običajna zmotna podoba zaznavanja nam le-tega prikazuje na naslednji način. Imamo mačko, ki je od svoje okolice docela ločen predmet. Zaznavalec tvori v svoji duševnosti duševno podobo mačke, ki mu omogoči vzpostaviti stik z mačko kot z zunanjim predmetom. Podoba je spoznavni posrednik. Ta običajna podoba je zmotna.

6. Dejansko realistično zaznavanje je ekološko in nam prikazuje dinamiko ter različne zorne kote, s tem pa zveznost predmetov.

Dejansko realistično zaznavanje ne predpostavlja obstoja ločenih predmetov, ampak nas dobesedno sili k prepoznavanju njihove zveznosti. Ustrezno sliko zaznavanja nam nudi ekološko zaznavanje (Gibson), glede na katero obstaja med organizmom ter med zaznavno tarčo bistvena povezanost in medsebojna odvisnost.

Zaznavanje nas kar sili v dožemanje predmetov kot zveznih bitnosti, saj nas seznanja z različnimi zornimi koti tako imenovanih predmetov, uvaja njihovo razgibanost in končno tudi medsebojno povezanost.

7. Izvor običajne zmotne slike zaznavanja je *slaba disciplina*, ki jo pojmi nalagajo realistični zaznavi. Pojmi nas silijo, da zaznano razumemo kot ločeno, diskretno, ne pa kot zvezno in mnogostransko. Disciplina je slaba s stališča Resnice Globoke Ontologije Enega, ki kaže dinamično zveznost.

Od kod potem običajno pojmovanje, da so zaznavni predmeti med seboj ločeni in diskretni? Odgovor je, da sili k diskretnemu dojemanju naš *pojmovni* aparat, ki nam nalaga privid diskretnosti in ločenosti predmetov in bitnosti. Pojmovni aparat uvaja nad zaznavno zveznostjo diskretno disciplino. To je *slaba disciplina*; slaba je namreč s stališča Globoke Resnice ontološkega Enega. Slednja namreč kaže dinamično zveznost, kakršna se nalaga realističnemu (ekološkemu) zaznavanju. Takšno ekološko in realistično razumevanje zaznavnega pa nam začuda preprečuje slaba disciplina pojmovne prisile.

8. Dretskejevo razlikovanje med digitalnim, ki je lastno pojmovnemu, ter med analognim, ki je lastno zaznavi.

Dretske razlikuje med digitalnostjo, ki je lastna pojmovnemu, ter med analognim, ki je lastno zaznavi. Digitalna ura kaže vsako sekundo kot posebno ločeno enoto, predstavlja jo s posebno številko. Analogna ura ima kazalce, ki nekako zvezno sledijo poteku časa. Digitalnost nas sili v dojemanje ločenih predmetov. In sicer ne glede na to, da slednji v resnici niso ločeni, kot smo bili ugotovili, in da nas o njihovi zveznosti prepričuje analogna narava zaznave. Dretskejevo razlikovanje nam tako zanimivo pomaga v smeri našega razmišljanja. Pojmovnost sili k digitalnosti, analognost k povezanosti.

9. Sozvočja med Resnico Globoke Ontologije ter med duševnostjo ni iskati na pojmovni ravni, ampak v morfološki vsebini kot ozadju izrecno pojavljajoče se kognicije.

Izledek našega razmišljanja je, da sozvočja med resnico Globoke Ontologije Enega ter med duševnostjo ni iskati na pojmovni ravni. Pojmovna diskretnost nam prikriva pravo zvezno ontološko naravo. Sozvočje pa obstaja nekje drugje: v razgibanem ozadju izrecnega. Resnici ontologije in kognicije se ujemata na srednji ravni opisa duševnosti, na področju Morfološke Vsebine. Morfološka vsebina je lastna dinamični pokrajini, našemu ozadnemu sistemu, na čigar podlagi so celotna spoznavna stanja (in tudi celotna zaznavna stanja) realizirana kot točke.

Morfološka pokrajina kot ozadje kaže Resnico Globoke ontologije Enega.

10. Primeri iz estetske dejavnosti (slikarstvo, glasba) kažejo Globoko ontološko Resnico Sveta; njegove večstranske zorne kote in dinamičnost. Resnična Ontologija Sveta in zaznavanje sta si blizu. Kar pa ne velja za diskretno ali ločitveno pojmovnost ter za njeno zavajajočo zdravorazumsko Ontologijo.

Kaj vse to pomeni za estetiko? Ozrimo se na slike, ki so res umetnine, in na glasbena dela, ki so prav tako umetnine. Takšne slike in glasbena dela praviloma ne bodo prikazovale med seboj ločenih predmetov, ampak nas bodo usmerjala k njihovi zveznosti oziroma k njihovemu morfološkem ozadju, prek tega pa k njihovi zakoreninjenosti v globoki dinamični ontologiji Enega. To velja tako za estetska slikovna dela, ki kažejo ozadno povezanost predstavljenega in večkrat tudi njegovo preseganje v rob ozadja, kot tudi za estetsko delo simfonije, ki kaže zvočno ozadno morfološko povezanost z Globoko ontološko Resnico Enega Sveta. Estetska dela tako uvajajo večstranske zorne kote in dinamičnost, ne pa ločenih predmetov. Zato sta si zaznavanje in estetika blizu, kot sta blizu tudi Resnici Enega dinamičnega zveznega Sveta. V nasprotju s tem pa Zdravorazumska Ontologija zmotno kaže predmete kot ločene in nezvezne. Kaže mnoštvo, kjer bi morali po sozvočju resnice prepoznati zveznost, dinamičnost in Eno. Estetska dela torej presegajo Resnico Zdravo razumske Ontologije, in nas vodijo k pravi naravi Sveta. Ta ontološka narava je v sozvočju z morfološko vsebino kot z dinamičnim ozadnim področjem, kjer se kognicija ujema s Svetom. Ta izsledek, da ujemanje kognicije in Sveta ni izrecno ali manifestno, ampak je implicitno in morfološko, napotuje na Resnico Sveta, kakršno kažejo umetnine. Prav k slednji si mora utreti pot ustrezna kognitivna estetika.

11. Zaznavni kontinui: potrditev Parmenidovskega materializma.

Morda najpomembnejša trditev Parmenidovskega materializma je obstoj zveznega kontinua. Takšne kontinue pa velja v smislu naše razprave o temeljih estetike iskati najprej v zaznavi.

Neposredno smo soočeni z naslednjim vprašanjem in pomislekom. Zaznavno področje je spoznavne narave, Parmenidovski materializem pa je očitno ontološki nauk. Ustaljeno mnenje je, da sta zaznavni in ontološki pristop nezdružljiva, ter da ju je potrebno strogo ločevati, da ne bi prišlo do pojmovne zmede. Poglejmo si na kratko en tak primer. Georges Rey je zelo ponosen na svojo ločitev med ontološko naravo pojmov ter med njihovo psihološko oziroma spoznavno dostopnostjo. Pred kakšnima dvema desetletjema so psihologi začeli govoriti o prototipski in mehki, v razliko z definitorno naravo pojmov. Po tradicionalnem gledanju so pojmi namreč definitorni, kar pomeni, da jih določamo s pomočjo nujnih in zadostnih pogojev. To pa zopet pomeni, da obeležujejo pojme stroge meje. V pojem ptič v tem smislu sodijo natančno ptiči in vsi ptiči. Psihologi pa so odkrili, da subjekti v svojih pojmih nikoli nimajo na razpolago vseh in natančno vseh ptičev, tudi če so ornitologi. Nekatere ptiče subjekti prepoznajo lažje od drugih. Tako za prepoznavanje lastovke porabijo dosti manj časa kot za prepoznavanje piščanca kot primerka ptiča. Pingvina, ki je prav tako ptič, pa marsikdo sploh ne prepozna kot ptiča. Psihologi so sklepali, da zatorej narava pojmov ni strogo določena in definitorna, ampak da je

mehka in nepopolna, da se spreminja od subjekta do subjekta in od enega občestva do drugega. Torej so pojmi mehki. Georges Rey pa je temu nasprotno trdil, da pojmi niso mehki, ampak so natančno definitorno določeni. Izsledki psihologov torej ne zadevajo ontološke, ampak spoznavno naravo pojmov. Psihologi merijo reakcijski čas in zatoorej čas spoznavnega dostopa do pojmov. Povedo nam nekaj o spoznavnem ustroju ljudi, nič pa o pravi naravi pojmov, ki pač obstaja definitorna in je strogo določena ne glede na to, koliko jih kdo dojema. Rey se konkretno opira na teorijo o vrojenih pojmihi v skladu s hipotezo Jezika misli.

Z drugo besedo, potrebno je ločevati med ontologijo ter med spoznavno teorijo, da ne bo prišlo do zmede.

Če bi veljalo zgoraj omenjeno stališče o potrebi po strogem razlikovanju med ontologijo in spoznavno teorijo, potem zgodba o zaznavanju in končno večina materiala v zvezi z vprašanji estetike ne bi smela biti zanimiva za Parmenidovski materializem. Vendar pa na srečo obstaja pomembna zgodba o kontinuih, ki vprašanja zaznavanja predstavlja kot merodajna za zgradbo ontologije. Ta zgodba ima svoje korenine pri Aristotelu, kot izrecno ontološko pa sta jo zasnovala Brentano in njegov učenec Husserl. Zaznavanje je zlasti pomembno za eksperimentalno fenomenologijo oziroma pojavoslovje. V prikazu se bom opiral na Albertazzija (1998).

Spremenljivke eksperimentalne fenomenologije so duševne vsebine neposrednega izkustva. Tako je eksperimentalna fenomenologija teorija zavesti in opisna psihologija teorija zaznavanja. Poleg opisne je možna še morfogenetska zgodba o duševnih vsebinah. Zaznavne iluzije za ta pristop niso zmote, ampak so enostavno nenatančne zaznave oblike. Opazovalna dejstva so vse tisto, kar je dano zaznavanju. Vprašanje je, kako lahko od opazovalnih dejstev, ki so dana v zaznavanju, pridemo do identifikacije zaznavnih predmetov. Tu so pomembne invariante oziroma nespremenljivke zaznavnih pojavov, in sicer:

- časovne indeterminate (umestitve)
- prostorske določitve
- kvalitativne določitve (zapolnitve)
- sprememba
- gibanje
- obrisi (statični in prostorski)
- oblike (dinamične in časovne).

Invariante sodijo v zaznavanje, ki je določeno tako zunanje (npr. živost barve, razlika med jasnostjo pri ozadju in liku predmetov) kot tudi notranje (spoznavni oziroma kognitivni vidiki).

Prepoznavanje zaznavnih oblik predmetov terja teorijo polj in zaznavnih kontinuov. Genetska analiza pa zahteva teorijo zavesti in intencionalnosti.

Pri neodvisnih zaznavnih poljih se podatki združujejo v neodvisne razrede. Rumeno lahko npr. spremenimo v zeleno, ne moremo pa

rumenega spremeniti v grenko.

Odvisna zaznavna polja pa so takšna, kjer se elementi enih polj vselej pojavljajo skupaj z elementi drugih polj. Zaznavanje prostorskih obrisov je denimo vselej dano skupaj z zaznavanjem prostorov. Obrisi so v tem primeru utemeljeni na prostorih.

Aristotelu je bil pojem kontinua intuitiven. Drugače povedano je kontinuum del neposrednega zaznavanja opazovanih pojavov. Zaznavni kontinui so časovni, prostorski, kvalitativni (kot sta glas in barva, pa tudi hitrost, gostota, toplota, pritisk).

S stališča zaznavnega kontinua vidimo predmete, ki se spreminjajo ali pa zopet ostajajo enaki, v nekakšni pojavni identiteti in v nekakšni večkratni stabilnosti. Predmeti torej nimajo natančno določenih delov in meja, vendar pa jih kljub temu prepoznamo. Obstajajo torej opazno nudeči se zorni koti različnih tipov in različno usmerjenih vzorcev. So pa še zvezne predstavitve preteklih dogodkov.

Kontinui se najprej dele v prvotne in drugotne. Prvotni kontinui so enotni, homogeni, in imajo kontinuirane meje. To so najprej časovni in prostorsko-časovni kontinui. Primer prvotnega kontinua je neskončno raztezajoča se premica. Prvotni in določujoč kontinuum je čas, na katerem temelji prostorska razsežnost.

Drugotni kontinui so sorazsežni s prvotnimi kontinui, vendar pa so heterogeni in kvalitativno porazlikovani. Izkusimo jih lahko zgolj na podlagi prvotnih kontinuov.

Prvotne kontinue obeležujejo meje, hitrost spremembe in usmerjenost ter zato je hitrost gibanja. Meja nam omogoča predstaviti sovpadanje ali ločenost predmetov v kontinuu. Zunanja meja kontinuum omeji zgolj v nakatere smeri, notranja meja pa kontinuum omeji v vse možne smeri. Pri jabolku je lupina zunanja meja, vsaka točka znotraj jabolka pa je možna notranja meja, ki je udejanjena, ko je jabolko prerezano. Notranja meja procesa je zadnji trenutek, v katerem je ta proces še dejaven. Zunanja meja procesa je prvi trenutek, v katerem proces ni več dejaven. Hitrost je stopnja spremembe v obliki ali umestitvi. Z njo je povezana polnost usmeritve.

Kontinui se vselej pojavljajo med seboj prepleteni in združeni, kljub temu pa jih lahko porazlikujemo. Tako obstajata večkratni kontinuum in kontinuum mnogih oblik.

Kontinui nudijo informacijo o gibanju pri zaznavanju predmeta v razmerju z drugimi predmeti, o prostorsko-časovni spremembi med predmeti. V takšni analizi so zajeti sedanji trenutek, pojav spremembe, geneza pojmov identitete in vzročnosti, razmerje med pomenom in izrazom. Prvotno je zaznavanje spremembe, ne pa zaznavanje predmeta.

Zanimivo si je ogledati pogoje za identiteto predmetov. Najprej mora obstajati niz vtisov v določenem zaporedju. Ti zaporedni vtisi morajo biti povezani. Prav tako morajo imeti vtisi meje, ki jih omejuje in izločijo iz ostalih kontinuov barv, zvokov, tipno-gibalnih občutkov in iz podobnih kontinuov. Tako pride do predmeta z nekakšnim

zaprtjem in zbiranjem v skupine, iz katerega vznikne celota. Postaja jasno, da so dejansko prvotni kontinui ter da je zaznava predmetov drugotna in utemeljena na le-teh. Če pa je tako, potem predmeti niso nič drugega kot poudarki v zvezni mnogovrstni in večrazsežnostni snovni gmoti. Na ta način nam postaja jasno, zakaj je preučevanje kontinuuov lahko uvod v dinamični Parmenidovski materializem. Predpostavka celotnega podjetja pa je, da je raziskava zaznave pravzaprav ontološko zbiranje in gradnja oziroma tvorba predmeta.

Zaznavanje vzročnosti je povezano z gibanjem, in zato s polnostjo usmeritve. Gibanja so lahko naravna (žoga se kotali navzdol), pasivna (vol vleče plug, magnet privlači železo) in izrazna (valovanje na morju, zvijanje kače). Vse te vrste gibanja so v zaznavanju med seboj pomešane.

Izrazna gibanja vsebujejo intencionalna gibanja, kot so razpoloženja in usmerjena intencionalna gibanja.

Kontinui oblik so barve, zvoki, čustva, izmed katerih je vsak bogato porazlikovan.

Kaj nam ves ta kratki pregled pojavoslovnih kontinuuov pove? Menim, da imamo opravka z ontološko, na zaznavi utemeljeno zgodbo. Kontinui sami so tipično zvezni, kar je še posebej zanimivo pri konstituciji predmetov, ki so zgolj poudarki v večrazsežnostnem, med seboj prepletenem prostoru kontinuuov. To je podpora parmenidorskemu nauku. Kljub temu bi lahko kdo trdil, da so kontinui določeni z mejami, da med njimi obstaja nekakšna hierarhija, kar vse naj bi bilo dokaz proti zveznosti in končno proti Parmenidovskemu materializmu.

Menim, da je odločilen podatek, da so kontinui in meje pravzaprav zgolj abstrakcije in da so drugotni, če jih merimo z gibanjem in dinamiko, ki sta vselej prvotna. V tem smislu nam kontinui jasno kažejo parmenidovsko zveznost. Ostaja pa še dvom, da bi bili kontinui pojavoslovja materialni, ki se mi zdi upravičen. Zato se sam zavzemam ne za idealne, ampak za materialne kontinue kot ustrezno razlago. Sozvočje med ontologijo in zaznavanjem po mojem obstaja, vendar ne neposredno, ampak na srednji ravni opisa obeh sistemov. Pri zaznavanju je to lahko morfološka vsebina. Pri svetu pa je to ontološka dinamika. Njuno povezavo sem obdelal na drugem mestu.

LITERATURA

- ALBERTAZZI, L. (1998): 'Form Metaphysics', v L. ALBERTAZZI, (ur.) *Shapes of Forms, From Gestalt Psychology and Phenomenology to Ontology and Mathematics*, Kluwer Academic Publishers, Dordrecht.
- DRETSKE, F. I. (1981): *Knowledge and the Flow of Information*, M. I. T. Press, Mass.
- FERRIS, T. (1998): *The Whole Shebang*, Touchstone, New York.
- GIBSON, J. J. (1950): *The Perception of the Visual World*, Houghton-Mifflin, Boston.

- GIBSON, J. J. (1979): *The Ecological Approach to Visual Perception*, Houghton-Mifflin, Boston.
- HORGAN T. (1991): '*Metaphysical Realism and Psychologistic Semantics*', *Erkenntnis* 34, Dordrecht.
- HORGAN, T. in TIENSON, J. (1996): *Connectionism and the Philosophy of Psychology*, MIT Press, Boston.
- POTRČ, M. (1995): *Pojavi in psihologija*. Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, Ljubljana.
- POTRČ, M. (1997): "*Kognitivna funkcija prehoda*". *Analiza* 2, Ljubljana.
- POTRČ, M. (1997): "*Metafora in njen kognitivni kontekst*", *Analiza* 3-4, Ljubljana.
- POTRČ, M. (1998): "*Ontomorph: Mind meets the World*". Referat na XX. svetovnem filozofskem kongresu, Boston.
- VEBER, F. (1975): *Estetika*. Slovenska matica, Ljubljana.